

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2022 - Sayı / Issue: 55
Sayfa/Page: 215-231
e-ISSN: 2822 - 3136

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
1982

**Bir Kurumsal Mantık Olarak Türk Töresi ve Onun Yönetmel Aktörler Üzerindeki Şekillendiriciliği:
Kutadgu Bilig Temelinde Bir İnceleme**
*Turkish Tore as an Institutional Logic and Its Forming Effects on Administrative Actors:
A Research-Based on Kutadgu Bilig*

Ali TAŞ*

Ahmet Yağmur ERSOY**

Gökhan GÜRLER***

* Prof. Dr., Bakırçay Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü, İzmir/Türkiye.

Prof. Dr., Bakırçay University, Faculty of Economics And Administrative Sciences,

Department of International Trade and Business, İzmir/Turkey.

ali.tas@bakircay.edu.tr

ORCID: 0000-0002-5200-6098

**Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, Sakarya/Türkiye.

Assoc. Prof., Sakarya University, Sakarya Business School, Department of International Trade and Finance, Sakarya/Turkey.

ayersoy@sakarya.edu.tr

ORCID : 0000-0002-7865-6574

*** Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, Sakarya/Türkiye.

Asst. Prof., Sakarya University, Sakarya Business School, Department of Business, Sakarya/Turkey.

ggurler@sakarya.edu.tr

ORCID: 0000-0001-7137-2061

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

06/07/2021

Kabul Tarihi / Date Accepted:

03/09/2022

Yayın Tarihi / Date Published:

31/03/2022

Atf: Taş, A., Ersoy, A.Y. ve Gürler, G. (2022). Bir kurumsal mantık olarak Türk töresi ve onun yönetmel aktörler üzerindeki şekillendiriciliği: Kutadgu Bilig temelinde bir inceleme. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 55, 215-231

Citation: Taş, A., Ersoy, A.Y. ve Gürler, G. (2022). Turkish tore as an institutional logic and it's forming effects on administrative actors: A research based on Kutadgu Bilig. Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute, 55, 215-231

Öz

Bu çalışma bir kurumsal mantık olarak töreyi örgüt teorisi yazınının gündemine taşımak amacıyla yapılmıştır ve çalışmanın odak noktasını merkez bir kurumsal mantık olarak nitelendirilen Türk Töresi oluşturmaktadır. Bu odak noktası temelinde araştırmada şu üç soruya cevap aranmıştır; birincisi, bir kurumsal mantık olarak törenin hâkim değerleri nelerdir? ikincisi, bir kurumsal mantık olarak törenin yönetmel aktörler üzerinde nasıl bir şekillendirici gücü bulunmaktadır? Üçüncüsü bir kurumsal mantık olarak Türk töresinde bilginin kaynağı olarak neresi/nereleri ve/veya hangi kaynaklar ön plana çıkmaktadır? sorularına cevap aranmıştır. Bu sorular çerçevesinde araştırma Kutadgu Bilig temelinde bir incelemeye dayanmaktadır. Bahsedilen sorular temelindeki incelemede adaletin, iyilik-faydalılığın, eşitlik ile insanlık ve hoşgörünün töre kurumsal mantığının hâkim değerleri olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra inceleme sonuçları, bir kurumsal mantık olarak törenin beyin görevlerini ve bu görevlerin nasıl yerine getirileceğini tanımlama, bir beyin sahip olması gereken vasıfları belirleme ve beylik için gerekli olan güç kaynağının kontrolü üzerinden yönetmel aktörler üzerinde önemli bir şekillendiriciliğe sahip olduğuna işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kutadgu Bilig, Türk töresi, kurumsal mantık, kurumsal kuram.

Abstract

The main aim of this study is to describe tore as an institutional logic. In this context, answers to the following three questions were sought in this study. What are the dominant values of tore as an institutional logic? As an institutional logic, what kind of shaping power does tore have on administrative actors? Which sources come to the fore as the source of information in Turkish tore as an institutional logic and where? Within the framework of these questions, the research is based on an examination based on Kutadgu Bilig. In the examination based on the aforementioned questions, it has been seen that justice, benevolence-usefulness, equality, humanity, and tolerance are the dominant values of the tore institutional logic. In addition, the results of the study indicate that the tore as an institutional logic has an important shaper on the administrative actors through defining Sultan's tasks and how these tasks are to be performed, determining the qualifications that a Sultan should have, and controlling the power source necessary for the principality.

Keywords: Kutadgu Bilig, Turkish tradition, institutional theory, institutional logic.

Giriş

Yönetim ve işletme tarihi çalışmalarının yönetim ve organizasyon yazınında özellikle son yıllarda popüler olduğu gözlemlenmektedir. Bu popülerliğe bağlı olarak farklı toplumların yönetimsel arka planlarına ve işletmecilik tarihine yönelik literatür zamanla biraz daha zenginleşmektedir. Bu zenginleşme farklı toplumlarda tarihsel işletme ve yönetim örnekleri ve bunlarla ilgili masallar, müzikler, atasözleri ve mitolojik hikâyeler ve öğeler üzerinden yürütülmüş olan araştırmaların bir sonucudur. Ancak bahsedilen düzlemdeki zenginleşme işletme tarihi bağlamında batı (Batı kavramı bir coğrafi yönü değil, bir zihniyeti ifade etmek için kullanılmıştır. Bu durumda batı kavramıyla kast edilen bölge Kuzey Amerika-Avrupa bölgesidir) ve Doğu Asya (Japonya ve Çin), yönetim tarihi çalışmaları ise Eski Yunan, Avrupa ve Amerika (batı), Mısır, Hint ve Çin (doğu) temelinde gerçekleşmektedir. Eski Yunan başta olmak üzere Mısır, Hint ve Çin medeniyetlerinin yönetimle ilgili çok önemli uygulamalar ve eserler ortaya koymuş olmaları nedeniyle yönetim tarihi yazının bahsedilen ülkeler temelinde zenginleşmesi hem son derece anlaşılır hem de oldukça gerekli görünebilir. Ancak Eski Yunan, Avrupa, Mısır, Çin ve Hint medeniyetleri dışında Türkler gibi yönetim alanında önemli uygulamalar geliştirmiş olan farklı toplumlarda bulunmaktadır. Yapılan inceleme uluslararası yazında Türkler başta olmak üzere Rus, Arap ve Güney Amerika medeniyetlerinin yönetim alanına yönelik katkılarıyla ilgili çalışmaların yok denecek kadar az olduğuna işaret etmektedir. Bahsedilen medeniyetler temelindeki eksiklik hem yönetim tarihi yazının olması gereken çeşitlilikte zenginleşmesini, hem de tarihsel çalışmaların doğasından kaynaklanan katkılarla alanın derinleşmesini engellemektedir. Uluslararası yazının bu görünümüne karşılık konuyla ilgili Türkçe yazının ise başlangıç evresinde olduğu görülmektedir. Yönetim ve organizasyon disiplininin bağımsız olarak Tarih disiplini içerisinde yönetim ve işletmecilik tarihiyle ilgili bir dizi önemli çalışma olmasına rağmen bu çalışmaların konulara yaklaşımları, amaçları ve araştırmalardaki metodolojik yoksunlukları nedeniyle yönetim ve organizasyon yazını beslemeleri pek mümkün görünmemektedir. Bu nedenle tarih disiplinindeki çalışmalardan yola çıkarak Türk yönetim tarihi ve işletmecilik tarihine yönelik anlamlı çıkarımlar yapabilmek çok mümkün görünmemektedir.

Türk işletme ve yönetim tarihi bağlamında uluslararası ve Türkçe yazına yönelik olarak ifade edilmiş olan bu tespitler gerek Türk yönetim ve işletme tarihiyle gerek Türkçe, gerekse uluslararası yazının zenginleşmesi, çeşitlenerek derinleşmesi için bir dizi çalışmanın yapılması gerekliliğine işaret etmektedir. Çünkü Türk yönetim ve işletme tarihi bağlamında yapılacak olan çalışmalar bir yandan uluslararası yazının batı, Çin, Hint medeniyetleriyle sınırlı halini kendine özgü kurumsal mantıklara ve yönetim uygulamalarına sahip olan bir başka toplum olan Türklerin yönetim bilimine olan tarihsel katkılarıyla çeşitlenerek zenginleşmesine katkı sağlayacaktır. Diğer yandan da Türklere özgü yönetim uygulamalarının, bu yönetim uygulamalarının şekillenmesini sağlayan kurumsal mantıkların ve hem kurumsal mantıklar hem de yönetim uygulamaları bağlamında önemli veriler barındıran siyasetnamelerin ve diğer tarihi belgelerin yönetim ve organizasyon yazınının gündemine taşınmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

Türk yönetim tarihine yönelik yapılacak olan çalışmaların ifade edilen bu olası katkılarından hareketle bu çalışma “bir kurumsal mantık olarak Türk töresinin öne çıkan değerlerini, Türk töresinde bilginin kaynağını ve onun yönetimsel aktörler üzerinde nasıl bir şekillendirici etkiye sahip olduğunu” ortaya çıkarmak amacıyla yapılmıştır. Bu amaç kapsamında araştırmada üç soruya cevap aranmıştır. 1) Bir kurumsal mantık olarak Türk töresinin anlaşılmasında oldukça önemli bir yeri olan ve meşruyetin kaynağı olarak kabul edilen değerler nelerdir? 2) Bir kurumsal mantık olarak Türk töresinde bilginin kaynağı olarak neresi/nereleri ve/veya hangi kaynaklar ön plana çıkmaktadır? 3) Bir kurumsal mantık olarak Türk töresi yönetimsel aktörler üzerinde nasıl bir şekillendiriciliğe sahiptir? Cevap aranan bu üç soru göz önüne alındığında ilk bakışta araştırmının kapsamının araştırmının yürütülmesini ileri derecede zorlaştıracak kadar geniş olduğu yönünde bir izlenim uyanabilir. Aslında araştırmının yürütüldüğü veri setinden bağımsız düşünüldüğünde ifade edilen araştırma sorularının kapsamının tek başına bir araştırmada ele alınması pek mümkün olmadığı anlamına gelen böylesi bir izlenim de yanlış değildir. Ancak araştırmının kapsamıyla ilgili bu sakınca araştırmının yürütülmüş olduğu veri seti olan Kutadgu Bilig temelinde değerlendirildiğinde eserin içeriği ve kapsamı nedeniyle ortadan kalkmaktadır. Çünkü Kutadgu Bilig bir veri seti olarak ifade edilen araştırma soruları bağlamında gerekli tespitlerin yapılmasına olanak sağlayacak önemli vurgulara işaret etmektedir.

Araştırmanın yapılış amacı ve bu amaç çerçevesinde araştırmaya yön veren temel sorular göz önüne alındığında, araştırmının niçin Türk töresi ve kurumsal mantık ekseninde gerçekleştirildiğine bir açıklama gereksinimi ortaya çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle, Türk yönetim tarihiyle ilgili olarak yukarıda ifade edilen

katkılara ulaşmak adına niçin bu iki eksen düzleminde bir araştırma tasarlandığına dair açıklama araştırmanın katkı potansiyelini yansıması açısından önem arz etmektedir. Araştırmanın Türk töresi ve kurumsal mantık ekseninde tasarlanmış olmasının birinci nedeni bir kurumsal mantık olarak Türk töresini önce ulusal örgüt teorisi çalışmalarının gündemine taşımak, sonrada aynı süreci uluslararası yazın için sürdürmektir. Çünkü Türk töresi gerek Türk toplumlarının dizayn edilmesinde, gerekse bir toplumdaki yönetsel aktörlerin, bireylerin ve örgütlerin düşünce ve davranış biçimlerinde son derece önemli etkilere sahip merkez kurumsal mantıklardan biridir. Böylesine önemli bir kurumsal mantığın örgüt teorisi çalışmalarının dışında kalmış olması önemli bir eksiklik olarak görülebilir. Araştırmanın Türk töresi- kurumsal mantık ekseninde tasarlanmış olmasının ikinci nedeni ise bir kurumsal mantık olarak Türk töresinin araştırmada ifade edilen sorular bağlamında incelenmesinin ortaya çıkartacağı sonuçlarla ilgilidir. Çünkü töre gibi merkez kurumsal mantıklar bir topluma özgü düzlemlerin tamamının dizaynında etkili olabildikleri gibi, o toplumdaki bütün bireylerin ve örgütlerin düşünce ve davranışlarında da son derece önemli bir şekillendirici role sahiptirler. Bu durum göz önüne alındığında, bir kurumsal mantık olarak Türk töresinin değerleri ve bilginin kaynağı temelinde yapılacak bir analizin sonuçları Türk yönetim tarihiyle ilgili olarak ileride yapılabilecek birçok çalışma için önemli bir girdi işlevi görecektir.

Bu çalışma sonucunda bir kurumsal mantık olarak Türk töresiyle ilgili olarak yapılacak tespitlerin Türk kamu yönetimi tarihi, Türk ekonomi tarihi ve Türk işletme tarihiyle ilgili yapılacak çok sayıda çalışmaya yön vererek adı geçen alanların zenginleşmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. İfade edilen bağlam ve katkılar temelinde araştırma üç kısımdan oluşmuştur. Birinci kısım kurumsal mantık ve kurumsal mantıkta da değerlerin rolünü özetleyen bir incelemeden oluşmaktadır. İkinci kısımda bir merkez kurumsal mantık olarak Türk Töresine ilişkin açıklamalar yer almaktadır. Üçüncü kısımda ise yukarıda ifade edilen açıklama soruları temelinde Kutadgu Bilig temelinde gerçekleştirilen analiz sonuçları yer almaktadır.

1. Egemen Kurumlar ve Kurumsal Mantık

Egemen kurumlar ve bu egemen kurumların her birinin bir mantığa sahip olduğu yönündeki açıklamalar ilk olarak Friedland ve Alford (1991) tarafından yapılmıştır. Friedland ve Alford (1991)'a göre kapitalist piyasa, bürokratik devlet, aile ve Hristiyanlık modern batı toplumlarına özgü kurumlardır. Bu kurumlar bireylerin tercihlerini, örgütsel aktivite ve ilgileri şekillendirerek onların davranışlarına süreklilik kazandırmaktadırlar. Bu kurumların her biri bir birleriyle çatışma potansiyelleri olan mantıklara sahiptirler. Friedland ve Alford (1991: s. 232) kurumsal mantıkları ise, toplumsal yapıda var olan her bir organizasyonel düzenin örgütlemeye yönelik prensiplerini teşkil eden ve örgütlerle bireylerin düşünce, karar ve eylemlerine yön veren uygulamalar ve sembolik yapılar dizisi olarak tanımlamışlardır. Thornton, Ocasio ve Lounsbury (2012)'de, Friedland ve Alford (1991)'un bu açıklamalarına toplumsal düzlemde devlet, piyasa, kapitalizm, din, aile, topluluklar ve meslek olmak üzere yedi tane merkez kurumsal mantık olduğunu ifade ederek tamamlamışlardır. Thornton ve Ocasio (2008)'ya göre ise kurumsal mantık bir toplumdaki bireylerin maddi geçimlerini sağlayan, zamanı ve mekânı düzenleyen ve toplumsal düzlemdeki sosyal gerçekliğe anlam kazandıran, toplumsal olarak yapılandırılmış tarihsel uygulamaların, varsayımların, değerlerin inançların ve kuralların tarihsel kalıplarıdır. Thornton ve Ocasio (2008)'nin bu açıklamaları temelinde mantıkların bireylerin içinde yer aldıkları çevreyi nasıl algıladıklarını ve bu algılamaya bağlı olarak nasıl davranmalarını gerektiklerine yön veren üst mertebeden anlamlar, değerler, normlar ve kuralların (her bir mantığın kendi içinde anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde) kümelenmiş setleri olarak tanımlanabilirler. Bu ifade edilenler ışığında mantıklar bir toplumdaki bireyler ve örgütler için muhakeme çerçevesi oluşturan, meşruiyet düzlemine ilişkin kıstasları belirleyen, zaman ile mekânı belli bir sembol ve inanç düzleminde organize edebilen inanış ve kurallar olarak nitelendirilebilirler (Thornton, 2004). Mantığa yönelik bu açıklamalarla, kurumsal mantıkların fikirleri ve uygulamaları şekillendirerek bir toplumsal düzlemin bütün katmanlarındaki faaliyetlere yön verdikleri ve bu faaliyetlerin nasıl gerçekleştirilmesi gerektiğine dair kurallara şekil veren ve bahsedilen temada bir dizi varsayımı yürürlüğe koyarak söylem akımı ortaya koyabildikleri söylenebilir (Barley ve Kunda, 1992). Bu çerçevede bir toplumsal-egemen (merkez) kurum olarak devletin kurumsal mantığı, devletin kendi egemenliği altında bulunan yurttaşların üretilen toplam refahtan eşit pay alabilmeleri, yaşam kalitelerinin yükseltilmesine yönelik olarak gerekli kamu hizmetlerini sunabilmeleri için bir egemen kurum olarak devletin ifade edilen düzleme ilişkin uygulamalarda egemenlik tesis etmesi şeklindedir

(Bourdieu, 2016). Devletin kurumsal mantığı yasal ve bürokratik hiyerarşi vasıtasıyla insan aktivitelerini düzenli hale getirmekte ve kendi düzlemi ışığında oluşan tanımlamalarla bu aktiviteleri rasyonelleştirmektedir (Friedland ve Alford, 1991: s. 232). Devletin kurumsal mantığında meşruiyetin kaynağı demokratik süreçlere katılım, bilginin kaynağı bürokratik egemenlik temelindeki açıklamalar seti, normların kaynağı ulusal ilgili ve ulusa özgü olan unsurlar, amacı ise ortak refahı arttırmak şeklinde ifade edilmektedir (Jagodzinski, 2017). Günümüz piyasa kurumsal mantığında ise neo liberalist düşüncenin doğal bir yansıması olarak birey ve bireysel çıkarların maksimizasyonu ön plana çıkmaktadır. Diğer taraftan, piyasa kurumsal mantığında örgütsel alana ilişkin uygulamalara yön veren temel olgular rekabetçi olmak, verimlilik ve eşitliktir. Burada örgütsel alandaki uygulamaların ekonomik kapitalizmin bir ürünü olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Çünkü kapitalizmin temel işleyişinde bireysel rekabeti arttırarak karın maksimizasyonu temel bir niyet olarak ortaya çıkmaktadır. Bu niyet ise piyasa kurumsal mantığındaki örgütsel alana ilişkin uygulamalara yön veren olgular içerisinde rekabetçi olmayla yüksek etkinlik ve verimlilik düzeyine ulaşma gerekliliğini ön plana çıkarmaktadır (Stephen, 2017). Piyasa kurumsal mantığında meşruiyetin kaynağı şirketlerin değeri (şirketlerin piyasa değeri temelindeki oluşan meşruiyet düzlemi), bilginin kaynağı pazar pozisyonu, normların kaynağı bireysel çıkarlar, etkinliğin ve kazanımların/karlılığın yükselmesi, amacı ise toplumdaki ilişkilerin çoğunluk temelinde koordinasyonun sağlanması olarak ifade edilmektedir (Jagodzinski, 2017). Aile kurumsal mantığında ise bir yandan kan bağıyla birbirine bağlı bireylerin eylemlerinin üyesi oldukları ailenin çıkarları ve mutluluğu temelinde gerçekleştirilmesi söz konusuysen, diğer yandan ailenin devamlılığın sağlanması, aileye özgü değerlerin, normların ve ayırt edici alışkanlıkların sürekliliği ön planla çıkmaktadır (Bhappu, 2000). Aile kurumsal mantığında meşruiyetin kaynağı olarak ise aile üyelerine sadakat, ortak ilişkilerde inanç ve karşılıklı güven, bilginin kaynağı yaş ve saygıya dayalı egemenlik, normların kaynağı aile mensubiyetine dayalı unsurlar, amacı ise ailenin statüsünü yükseltmek ve ailenin şanını koruyup yüceltmek olarak kendini göstermektedir (Jagodzinski, 2017). Meslek kurumsal mantığında ise bir iş koluna özgü norm ve değerler temelinde yetişmiş/ yetiştirilmiş ve aynı zamanda bu normlarla değerlerin taşıyıcısı rolünü icra eden uzmanların alana yönelik uygulamalarının yine mesleğe özgü değerler ve normlar düzleminde gerçekleştirilmesini sağlamaları söz konusudur (Scott, Reuf, Mendel ve Caronna; 2000). Bununla beraber meslek kurumsal mantığında meşruiyetin kaynağını ise ilgili meslek temelinde olan uzmanlık bilgisi oluşturmaktadır. Bilginin kaynağını ise, ilgili meslekle ilgili birlikler ve diğer örgütler oluşturmaktadır. Meslek kurumsal mantığındaki normların kaynağını organizasyonlar ve birlikler oluştururken, mantığın temel amacı ise uzmanlığın değerini ve namını yükseltmek olarak kendini göstermektedir (Jagodzinski, 2017). Topluluk kurumsal mantığında ise “topluluk” olarak nitelendirilmenin doğası gereği topluluğa ait sosyal ve yönetel aktörlerin eylemlerinde topluluğa ait ve yüceltirilmiş menfaatlerin bireysel çıkar ve menfaatlerin önüne geçmesi durumu söz konusu olmaktadır (Robinson ve Tinker, 1997). Topluluk kurumsal mantığında bölge, din, siyasal ve sosyal yaşama yön veren ideoloji gibi bir topluluk oluşmasında öz teşkil eden sistem ve unsurlara ait norm ve değerler aktörlerin uygulamalarına yön/şekil vermektedir (Klandermans ve Stekelenburg, 2013). Topluluk kurumsal mantığında meşruiyetin kaynağı olarak topluluk üyelerinin birleştirilmiş/bir araya getirilmiş azimleri (ortak bir amacı gerçekleştirmek niyetiyle) ve ortak ilişkilerde inanç ve güven şeklindedir. Bilginin kaynağı olarak ise topluluk değerlerine ve ideolojisine bağlılık ve bu bağlılık temelinde ortaya çıkan düşünsel düzlem ön plana çıkmaktadır. Topluluk kurumsal mantığında normların kaynağı ise topluluğa özgü düşünce sistemleri, amaç ise topluluğun itibarını yükseltmek olarak görülmektedir (Jagodzinski, 2017). Bir merkez kurumsal mantık olan din de ise aktörlerin uygulamalarına yön veren temel öğeler bir inanç sistemine özgü örfler, gelenekler, normlar ve değerlerdir (Sasaki ve Kim, 2011). Din kurumsal mantığında meşruiyetin kaynağı olarak insan hayatındaki metafizik-soyut boyutlar ön plana çıkmaktadır. Bilginin kaynağı olarak ise peygamberler, dini önderler ve din adamları, normların kaynağını ise dinlerin inşa ettiği inanç sisteminin kendine özgü kaynakları oluşturmaktadır. Bir kurumsal mantık olarak dinin amacı ise insanların gündelik yaşamları içerisinde dini yorumları ve sembollerin varlığını arttırmaktır (Jagodzinski 2017). Her bir merkez kurumun kendine has bir kurumsal mantığı olduğu ve bu kurumsal mantıklarından kendine özgü meşruiyet kaynakları, bilgi ve norm kaynaklarıyla niyetleri olduğu yönündeki açıklamalardan yola çıkarak kurumsal mantığın tam olarak açıklanması için yeterli olabileceği söylenemez. Nitekim Boltanski ve Thevenot (2006: s. 24-25), kurumsal mantıklarla ilgili olarak tam bir çerçeve ortaya konulamayacağı gibi kurumsal mantıkların tam olarak açıklanmasının da toplumsal düzlemdeki örüntü ve etkileşimle kurumların kendi doğasındaki karmaşıklık nedeniyle pek mümkün olamayacağını ifade etmiştir. Boltanski ve Thevenot (2006)’a göre, kurumsal mantıklar bireylerin ve örgütlerin

hem kendi içlerindeki hem de karşılıklı etkileşimleri ve bu etkileşimlere yönelik düzenlemelerinden ve bireylerle örgütlerin rekabet, kazanma ve başarılı olma temelli rasyonel eylemlerinden yola çıkarak açıklanamaz. Bunun yanı sıra tek başına ne ekonomiyi ne de dini kurumsal mantıkların organizasyonel formları olarak görmek kurumsal mantıkları anlayabilmek ya da açıklayabilmek için doğru bir yaklaşım olarak görülemez. Ayrıca kurumsal mantıkların bireysel işlemlere veya organizasyonel alanların yapılandırılmasına indirgenmesi ve bu indirgeme üzerinden yapılacak analitik çıkarımlar üzerinden açıklanmaları da olası görünmemektedir (Boltanski ve Thevenot, 2006). Ancak kurumsal mantıkların tüm bunlardan ayrı tutulması veya ayrılması ya da bu ifade edilenler göz ardı edilerek açıklanması da mümkün görünmemektedir. Nitekim Hristiyanlık ya da kapitalizm bir Latin Kilisesinde dua eden bir insana veya bir kâr amaçlı organizasyonda kâr sağlamak üzere çalışan bir insana değinilmeden açıklanamaz. Bu kurumsal mantıklara ilişkin bir dizi belirlemelerde bulunulamaz. Çünkü kurumsal mantıklar ancak bireysel ve organizasyonel düzeyde gözlemlenebilirler. Bu gözlemler kurumsal mantıkların anlaşılması için önemli birer yapı taşıdır. Bunun yanı sıra Boltanski, kurumsal mantıkların sembolik olarak anlamlı, somut pratiklere yönelik model biçimleri ve onların belirteçleri vasıtasıyla dönüştüklerini ve sürdürülebilir hâle geldiklerini ifade ederek kurumsal mantıkların nasıl süreklilik kazandıklarını açıklamaya çalışmıştır (Boltanski, 2011: s. 69). Kurumsal mantıkları ve bu mantıkların nasıl süreklilik kazandıklarını anlama yönündeki çabalara Thornton, Ocasio ve Lounsbury (2012) değerler üzerinden yapmış olduğu açıklamalarla ayrı bir boyut kazandırmışlardır. Thornton, Ocasio ve Lounsbury (2012)'ye göre değerler bir kurumsal mantığında anlaşılmasında merkezî bir öneme sahiptirler. Çünkü değerler kurumsal mantığında ontolojisedirler ve değerler anlaşılmadan kurumsal mantıkların anlaşılması ve onlara ilişkin gerçek analizlerin yapılması mümkün görünmemektedir. Değerlerin kurumsal mantıkların ontolojileri olmalarının doğal bir yansıması olarak değerler, kurumsal mantıklar temelinde ortaya çıkan kuralların meşruiyet kaynağı, bireysel kimikleştirmelerin ise temelini oluşturmaktadırlar. Bu düzlemde düşünüldüğünde, aile kurumsal mantığı için şartsız/koşulsuz sadakatin, din kurumsal mantığı için kutsallığın, demokrasinin hâkim olduğu bir devlet kurumsal mantığı için demokratik katılımın, örgüt kurumsal mantığı içinse firmanın kendine avantaj sağlayan ve kendini diğer firmalardan farklı kılan pazar pozisyonunun meşruiyetin kaynağı olan değerler olduğu söylenebilir (Thornton vd., 2012). Kurumsal mantıkların anlaşılmasında değerler üzerine vurgu yapan ve kurumsal mantık-değerler teması üzerine analizlerde bulunan Friedland'a göre değerler üzerine odaklanmadan ve değerleri analiz etmeden kurumsal mantıkları, kurumsallaşmayı ve çözülmeyi tam olarak anlamamız mümkün görünmemektedir. Friedland (2017)'a göre değerler sosyal objelerden ayrı düşünülemeyecek sosyal parçacıklardır. Bu kapsamda ele alındığında değerler, sosyal objelerle neler yapılacağını, sosyal objelerin toplumsal düzlemdeki etkilerini ve işlerlik düzeyleriyle ilgili yüksek belirleyiciliğe sahip en temel öğeler olarak kabul edilmektedirler. Thornton, Ocasio ve Lounsbury (2012) kurumsal mantıkların sosyal fiziği ve metafiziği bir arada içerdiklerini ifade ederek, kurumsal mantık-değerler temelindeki açıklamalara farklı bir perspektif katmışlardır. Onlara göre gözlemlenemeyen ve ontolojik olarak subjektif kurumsal değerler kurumsal mantıkların metafizik yönü olarak kabul edilmektedirler. Kurumsal mantıkların metafizik yönüne karşılık gelen bu değerler, ilgili düzlemdeki aktörlerin anlam vermelerinden ve manalandırmalarından bağımsız olarak düşünülemez ve analiz edilemez (Thornton vd., 2012). Thornton, Ocasio ve Lounsbury (2012) tarafından yapılan bu açıklamalar bir kurumsal mantığa özgü değerlerin kurumsal aktörlerden bağımsız "onlardan ayrı bir şekilde" analiz edilemeyeceğini işaret etmektedir. Gerek Thornton, Ocasio ve Lounsbury (2012) gerek Friedland (2017) tarafından kurumsal mantıkların anlaşılmasında değerlerin önemine dair yapılan bu açıklamalar, değerlerin kurumsal mantıkların anlaşılmasında ve onların nasıl işlerlik kazandıklarının analizinde oldukça önemli bir yeri olduğuna işaret etmektedir. Ancak yine mevcut açıklamalardan yola çıkarak, kurumsal mantıklar-değer temelinde yapılan açıklama ve analizlerin çok kolay olmadığı, hem değerlerin doğasından hem de kurumsal mantıkların kendilerine özgü karmaşık örüntüleri nedeniyle bir kurumsal mantığın özünü oluşturan değerlerin ilgili kurumsal mantıktaki rollerinin anlaşılmasının ve analiz edilmesinin zor olduğu görülmektedir. Nitekim Friedland (2017), değerlerle ilgili konuşmanın zaman zaman açık bir tehlike arz ettiğini ifade etmiştir. Çünkü değerlerle ilgili hala daha örtülü bir alan bulunduğunu, kurumsal mantık temelinde olay ele alındığında ise olayın daha karmaşık bir hale geldiğini ve bu örtülü alanın genişlediğini ifade etmiştir. Friedland (2017)'a göre akademisyenler henüz değerlerle ilgili karar vermek için bir çerçeveye sahip değildiler. Bu çerçevede ilgili alanda çalışan akademisyenler değerlerle ilgili analiz yaparken pragmatizmle idealizm gibi iki ayrı uçtaki mücadele alanlarında kendi kendilerine bir yol çizmek zorunda kalacaklardır (Friedland, 2017). Bu bahsedilenler bir kurumsal mantığa özgü "değerlerin" o kurumsal

mantığın anlaşılmasında son derece önemli olduğuna dair kuvvetli vurgularda bulunmaktadır. Değerlerin kurumsal mantıkların anlaşılmasındaki önemine dair bu vurguların yanında öne çıkan bir diğer hususta değerlerin anlaşılmasının ve değerler temelinde yapılacak çözümlerinin zorluğuna ilişkindir. Değerlerin kurumsal mantıkların analizindeki önemi ve değerler temelinde kurumsal mantık çözümlerinin kendine has zorluklarının olması kurumsal mantıklar ve değerler temelinde yapılacak araştırmaların kurumsal mantık yazınının zenginleşmesi için önemli olduğuna işaret etmektedir. Ancak yazının beklenen ölçüde zenginleşmesine katkı sağlayacak bu çalışmaların salt olarak kurumsal mantık ve değerler temaları ekseninde tasarlanması gerekmektedir. Bu nedenle araştırmanın kurumsal mantık-değerler ekseninde yazının zenginleşmesine yönelik bir potansiyeli bulunmamaktadır. Bununla birlikte bu araştırmanın kurumsal mantık-değerler ekseninde yazına ileri derecede katkı sağlamak gibi bir amacı da bulunmamaktadır. Bu nedenle kurumsal mantık ve değerler ekseninde burada ifade edilenlerin araştırmaya yön veren sorular göz önüne alındığında yeterli olacağı düşünülmüştür.

2. Bir Merkez Kurum Olarak Türk Töresi ve Törenin Kurumsal Mantığı

Türk töresi-kurumsal mantık ekseninde yukarıda ifade edilen araştırma soruları başta olmak üzere benzer bağlamlar temelinde gerçekleştirilen araştırmaların örtülü ön kabullerinden bir tanesi “Türk töresinin bir (merkez) kurum olarak” kabul edilmesidir. Bu başlık altında ifade edilen düzlemde bir ön kabulün dayanak noktalarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Böylesi amaç ise Türk töresine ilişkin farklı disiplinlerde oluşmuş literatürün kurumsal mantık olgusuna ilişkin literatürde ortaya konulan açıklamalar setinden hareketle incelemesini gerektirmektedir. İfade edilen bu gereklilik temelinde ilk olarak “kurum” kavramının ne anlama geldiğinin açıklanması önemlidir. Kurum ile ilgili olarak yapılan açıklamalar incelendiğinde sosyoloji, iktisat ve örgüt teorisi gibi farklı disiplinlerde araştırmalarını yürüten kurumsalcı araştırmacılarca kavramı tanımlamaya yönelik girişimlerin olduğu görülmektedir. Sosyoloji disiplini içerisinde Durkheim tarafından “ortak eğilimlerin neticesi olarak ortaya çıkan ve bir toplumsal düzlemdeki düşünme, analiz etme, yargılama ve davranışlar setine süreklilik kazandıran yapılar” olarak tanımlanmıştır (Poggi, 1971). Kavram, kurumsal teori yazınına sağladığı katkı nedeniyle yazının önde gelen isimlerinden biri olarak görülen Scott tarafından “bir toplumdaki davranışlara anlam ve süreklilik kazandıran normatif, düzenleyici ve bilinçsel yapılar” olarak tanımlanmıştır (Scott, 1995). North (2002) ise, kurum kavramını iktisat disiplini içerisinde açıklama çabasında olan araştırmacılarından bir tanesidir. İktisat bilimi içerisinde kurumsalcı iktisatçı olarak nitelendirilen North (2002)’a göre ise kurumlar “bir toplumda oyunun kurallarını belirleyen” yapılardır. Kurumların bahsedilen bu yönleri göz önüne alındığında bir toplumdaki bireyler arasındaki etkileşimi biçimlendiren ve insan davranışlarına yön ve istikamet veren yapılar olduğu söylenebilir (North, 2002). Farklı disiplinlerde çalışmalarını gerçekleştiren araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tanımlanan “kurum” a yönelik en kapsamlı açıklamanın Scott tarafından yapılmış olduğu görülmektedir. Scott’a göre kurumlar: Bir toplumda farklı düzlemlerde önemli bir belirleyiciliği olan simgesel ve ilişkisel sistemlerle farklı alanlarda süreklilik kazanmış rutinler üretme becerisine sahip yapılardır.

- Kurumlar bir toplumdaki bireylerin düşünme ve davranışları konusunda önemli bir şekillendirici olan, insanları belli bir düzlemde davranmaya yönlendiren yapılardır.
- Kurumlar esnek sosyal sistemlerdir. Yani istikrarlı sistem niteliği taşımalarına rağmen farklı düzlemlerde yaşanan gelişmeler ışığında değişebilen/değişen yapılardır (Scott, 1995).

Kurumun ne olduğunu anlatmaya yönelik bu açıklamalar incelendiğinde kurumları sadece okul, hastane, kütüphane gibi organizasyonlarla sınırlamanın doğru olmadığı görülmektedir. Çünkü kurumlar aynı zamanda kültürün temel bir parçası olarak kabul edilen, iyi kurgulanmış, iyi örgütlenmiş ve istikrarlı düşünce ve grup davranışlarının genel adı olarak kabul edilmektedir. Buna göre bir topluma özgü gelenekler, sosyal alışkanlıklar, düşünce biçimleri bir kurum olarak nitelendirilebilir. Bu durum göz önüne alındığında kapitalizm, din, kölelik, ideolojinin bütün formları, aile, sendikacılık, devlet güvenlik sistemleri birer kurum olarak nitelendirilir (Demir, 1996).

Kurum’un ne olduğuna yönelik olarak yapılan bu açıklamalar törenin Türk tarihindeki etkin kurumlardan biri olduğunu işaret etmektedir. Çünkü töre eski Türklerde devletin nasıl yönetilmesi gerektiği, devleti yönetenlerin nasıl davranmaları gerektiği ve devletle ilgili/ilintili bütün alanlardan neyin nasıl yapılması gerektiği hususunda bir anayasa hükmündedir. Bunun yanında töre, bütün budunu ilgilendiren sosyal ve ahlaki konuları düzenleyen ve bu konularla ilgili olarak geleneğin, göreneğin, âdetin, teamülün hükmünü işleten

değerler, inançlar, semboller ve kurallar bütünüdür. Bu yöneyle töre bir kurum niteliği taşımaktadır. Nitekim Şahin (2014: s. 20) “törüg” kelimesinin müesseseler (kurumlar) les institutions olarak çevrildiğini işaret etmiştir. Tatar ve Tatar (2005: s. 273-277) töreyi bir müessese (kurum) olarak ele aldıkları çalışmalarında, törenin ahlaki, sosyal, siyasi birçok prensip koymuş, müesseselere kaynaklık etmiş, insanlığa kendi hakikatlerini bildirmek ve onları sükûnetle refah içinde yaşatmak maksadıyla devlet gibi insanlığa en büyük faydayı getiren yüksek bir merkez müessese ortaya çıkardığını ifade etmişlerdir. Yine Ögel (2016: s. 281-287)’in “Türklerde Devlet Anlayışı” ve Kafesoğlu (2017: s. 237-238 ve 284)’nun “Türk Milli Kültürü” isimli çalışmalarında töre kavramı temelinde yapılmış olan açıklamalar törenin egemen-merkezi bir kurum olduğuna dair kuvvetli imalarda bulunmaktadır. Halil İnalçık (2000)’da Ögel ve Kafesoğlu’nun töreye ilişkin açıklamalarını destekler argümanlar sunmuştur. İnalçık törenin ilk olarak Türklerde devlet teşkilatının temelini teşkil ettiğini ifade etmiştir. Devlet teşkilatı üzerinden bu şekillendirici gücünün yanında halkın gündelik yaşamını düzenlemek için gerekli olan düzenlemelere, yasalara da töre ile çatışmadığı sürece izin verildiğini ifade etmiştir (İnalçık, 2000).

Töreye yönelik yapılan bu açıklamalar göz önüne alındığında törenin eski Türklerde devletin nasıl yapılanması, örgütlenmesi, yönetilmesi gerektiği ve devletin önceliklerinin neler olması gerektiği konularında önemli bir belirleyici olduğunu göstermektedir. Bir kurum olarak törenin etki alanının bununla sınırlı olmadığı aynı zamanda toplumdaki bütün bireylerin ve bireyler arasındaki bütün ilişkilerin hangi düzlemde nasıl gerçekleştirilmesi ve kurulması gerektiği konusunda da önemli bir belirleyiciliğe sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca yine bir kurum olarak törenin kendisi dışındaki diğer kurumların ortaya çıkması, gelişmesi ve işlevsellik kazanması konusunda da önemli bir belirleyiciliğe sahip olduğu söylenebilir. Törenin bahsedilen özellikleri ve etki alanıyla törenin ön gördüğü şekilde hareket etmeme durumunda karşı karşıya kalınan durumlar göz önüne alındığında, törenin yüksek etkinlik düzeyine sahip çok güçlü bir kurum olduğu söylenebilir.

3. Araştırmada Veri ve Yöntem

Bu araştırma Kutadgu Bilig üzerinden yürütülmek üzere tasarlanmıştır (Böylesi bir çalışmada incelenen eserin hangi baskı ve kim tarafından sadeleştirilmiş olduğuna karar verilmesi araştırmanın kritik hususlarından birini oluşturmaktadır. Bu çalışmada Türk Dili ve tarih disiplini çalışmaları yürüten bilim insanlarından alınan görüşler doğrultusunda Kutadgu Bilig’in 1988 yılında basılmış olan R.R. Arat tarafından çevrilmiş olan baskısı kullanılmıştır). Bu durum göz önüne alındığında, araştırmanın ikincil verilerden hareketle gerçekleştirilmiş nitel bir araştırma olduğu söylenebilir. Burada ilk olarak açıklanması gereken husus, töre ve kurumsal mantık ekseninde gerçekleştirilen bir araştırmanın niçin Kutadgu Bilig üzerinden yürütülmüş olduğudur. Bir başka ifadeyle kurumsal mantık töre ekseninde gerçekleştirilen bir araştırma için Kutadgu Bilig’i ideal bir veri setine dönüştüren temel gerekçeler nelerdir? Araştırmacıları Kutadgu Bilig’e yönlendiren ve ifade edilen araştırma soruları çerçevesinde Kutadgu Bilig’i uygun bir veri seti konumuna getiren nedenler şu şekilde sıralanabilir. Bu nedenlerden ilki Kutadgu Bilig’in yazıldığı dönem ve içeriği ile ilgilidir. Kutadgu Bilig, Türklerin İslamiyet’i kabullerinden hemen sonra yazılmıştır. Bu nedenle eserin yazıldığı dönemde henüz Türklere özgü kavramların, anlayışların, yaklaşımların ve geleneklerin hâlâ büyük oranda yaşamakta olduğu bir dönemdir. Bu durum göz önüne alındığında eserin yazıldığı dönemin, bir kurumsal mantık olarak törenin hâkim değerlerine, bir kurumsal mantık olarak törede bilginin kaynağının neresi ya da neler olduğuna ve töre kurumsal mantığının yönetsel aktörler üzerindeki şekillendiriciliğine yönelik bir analizde önemli sayılabilecek vurguların bulunabileceği bir dönem olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra, Kutadgu Bilig’in içeriğinin de araştırmanın odak noktaları temelinde bir incelemenin gerçekleştirilmesi için uygun olması da Kutadgu Bilig’i araştırma için uygun bir veri seti hâline getiren diğer bir nedendir. Çünkü Kutadgu Bilig, töre ve törenin farklı boyutlar temelindeki şekillendiriciliğe yönelik net vurgulara sahip bir eser olmasının yanında, eserde açıklanan konuların kurgusu töre, kut ve Türklere özgü diğer kavramları ele alış biçimi hem oldukça net hem de oldukça kapsamlıdır. Ayrıca, Kutadgu Bilig’in töre ve kut gibi kavramlara yüklediği anlam İslamiyet’ten önceki temel Türk yaklaşımlarına da bire bir uymaktadır. Nitekim Orhun Kitabeleri incelendiğinde Kutadgu Bilig ile Orhun Kitabeleri arasında töre ve Kut kavramlarına yüklenen anlam bakımından tam bir uyum olduğu görülmektedir (Başer, 2011: s. 15; Ahmetbeyoğlu, 2020). Kutadgu Bilig’in seçilmesinin üçüncü nedeni ise eserin yazarı olan Yusuf Has Hacib’in ilk Müslüman Türk Devleti olan Karahanlılar Devletinde çok önemli devlet görevlerinden biri olarak kabul edilen Haciblik görevini üstlenmiş olması ve eseri bu görevi icra ederken yazmış olmasıdır. Bir Hacib tarafından yazıldığı için eser hem devlet yönetimi, hem toplumu, hem de devleti yönetenleri ve

onların nasıl davranmaları gerektiğini ve davranışlarında temel yön verici öğelerin neler olduğunu bilme, anlama ve analiz etme bakımından oldukça önemli bir tecrübeyi yansıtmaktadır. Çünkü Karahanlılar'da Ulu Hacib saray teşkilatında hükümdardan bütün devlet teşkilatında da hükümdar ve vezirden sonra gelen en büyük makam sahibidir (Atik, 2018: s. 316). Bu yönüyle eser kurumsal mantık-töre ekseninde bu araştırmaya yön verilen temel sorular göz önüne alındığında en temel veri setlerinden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Burada Kutadgu Bilig dışında farklı dönemlerde hüküm sürmüş Türk devletlerinde yazılmış olan çok sayıda siyasetname var olmasına rağmen bu siyasetnamelerin araştırmada niçin birer veri seti olarak kullanılmadığı sorusu akla gelebilir. Farklı Türk devletlerinde yazılmış olan siyasetnamelerin Türk yönetim anlayışıyla ilgili önemli bilgiler içermekte olduğu muhakkaktır. Ancak bu siyasetnamelerin bir merkez kurum niteliğine sahip olan töre ve onun etkileri hakkında vurgularının oldukça zayıf olduğu görülmektedir. Bu nedenle Türk tarihinde yazılmış olan önemli birçok siyasetname çok değerli yönetim kaynakları olmalarına rağmen bu araştırmaya yön veren sorular esas alındığında, doğrudan veri seti olabilecek yeterli vurguyu barındırmadıkları için araştırmada veri kaynağı olarak kullanılmaları mümkün olmamıştır. Ancak Kutadgu Bilig dışında araştırmada itimat edilebilirliği sağlamak amacıyla özellikle tarih ve kamu yönetimi disiplinlerinde yapılmış olan Türk yönetim tarihi ile ilgili farklı araştırma ve eserler de Kutadgu Bilig'in incelenmesi sonucunda tespit edilen vurguları desteklemek amacıyla kullanılmıştır.

3.1. Verilerin Güvenvericiliği

Güvenvericilik nitel araştırmaların temel gerekliliklerinden biri olarak nitel bir araştırmada bilimsel bilginin üretilmesinde gerekli olan sistematikliğin sağlanabildiğine işaret eden temel bileşenler olarak kabul edilen kredibilite/inandırıcılık (içsel geçerlilik), aktarılabilirlik (dışsal geçerlilik), itimat edilebilirlik (güvenilirlik) ve nesnellik (onanabilirlik) gibi kavramları altında toplayan çatı kavramdır (Coşkun, 2015).

İç geçerlilik (kredibilite) farklı formlar üzerinden tasvir edilmeye çalışılmakla birlikte temel olarak ölçümü yapılan olgunun değişkenleri/ya da ölçümüne niyetlenen yapılar arasındaki nedensellik ilişkisine karşılık gelmektedir. Nitel bir araştırmada araya giren başka değişkenlerin herhangi bir etkisi olmaksızın sadece ileri sürülen nedenlere bağlı olarak tespit edilen sonuçlar çıkıyorsa bir araştırmada iç geçerlilik yüksek demektir (Şencan, 2015). Bir başka ifadeyle açıklayacak olursak iç geçerlilik ölçülmek istenen olguya o olguya dair tanımlanan kapsamda ve düzlemde bir ölçümün gerçekleştirilebilmesi için seçilen "yapı"lar arasındaki uyum derecesi iç geçerlilik derecesine karşılık gelmektedir. Nitel bir araştırmada iç geçerliliğin sağlanmasında farklı veri setleri ve açıklamaların karşılaştırılması, araştırılan konuyla ilgili yakınsaklığı olan şablonların karşılaştırılması ve akran/uzman değerlendirilmesi/görüş alma gibi bir dizi alternatif yol izlenebilir. Ancak bu araştırmada araştırmaya yön verilen sorulara ilişkin "yapı"lar (construct) arasında bir nedensellik ilişkisi aranmamaktadır. Dolayısıyla bu araştırmada bahsedilen düzlemde bir iç geçerlilik karşılığı arama gerekliliği ortaya çıkmamaktadır. Bu nedenle araştırmada iç geçerliliğe yönelik tartışma alanı her bir araştırma sorusu için şu şekilde çerçevelendirilebilir. Araştırmanın giriş bölümünde de ifade edildiği gibi araştırmaya yön veren birinci soru bir kurumsal mantık olarak törenin öne çıkan değerlerinin neler olduğudur. Bu soru çerçevesinde Kutadgu Bilig'e dair yapılan inceleme sonucunda bir kurumsal mantık olarak töreye özgü olduğu tespit edilen hükümlerin gerçek anlamda sosyoloji düzleminde anlamlı birer değer olarak kabul edilip edilemeyecekleriyle ilgilidir. Bu bağlamda inceleme sonucunda tespit edilen değerler, sosyoloji düzleminde bir değer olarak kabul edilip edilmediğine dair sosyoloji disiplinindeki çalışmaların vurguları temelinde değerlendirilmiştir. Analiz sonucunda edinilen bulgular sosyoloji disiplinindeki "değer" temalı çalışmaların vurguları ışığında yeniden gözden geçirilmiştir. Araştırmaya yön veren ikinci soru ise töre kurumsal mantığında bilginin kaynağının ne olduğu yönündedir. Bu araştırma sorusu bağlamında da yapılan inceleme sonucunda tespit edilen "bilgi kaynağının" bilim felsefesinin açıklamaları ışığında değerlendirildiğinde bir bilgi kaynağı olarak kabul edilip edilmeyeceği çerçevesinde bir tartışma karşımıza çıkmaktadır. Bu soru bağlamında ise bilimsel yaklaşımların açıklamalarından yola çıkarak bir karşılaştırma yapılmıştır.

Araştırmaya yön veren üçüncü ve son soru ise bir kurumsal mantık olarak törenin yönetimsel aktörler üzerindeki şekillendiriciliğine ilişkindir. Bu çerçevede iç geçerlilik analizi ise yönetimsel aktörler temelinde törenin şekillendiriciliğine dair tespit edilen hususların ne derece yönetimsel aktörlere özgü düşünce, davranış ve uygulamalarına etki edebileceği çerçevesinde yapılabilecektir. Bu soru temelinde ise Kutadgu Bilig özelinde gerçekleştirilen analizlerle tespit edilen hususların kurumsal mantık yazınının vurguları ışığında değerlendirilerek iç geçerliliğe ilişkin çıkarımlar yapılması yoluna gidilmiştir.

Dışsal geçerlilik ise genelleştirilebilirlik ve tekrarlamaya karşılık gelmektedir. Bir başka ifadeyle dışsal geçerlilik ölçüm-inceleme sonuçlarının diğer yerlere, kişilere, bağlamlara ve zamanlara yönelik genellenemelerin yapılabilmesidir. Ancak bu araştırmaya yön veren sorular temel alındığında araştırmının bahsedilen şekilde bir genelleme kaygısı bulunmamaktadır. Çünkü bu araştırma giriş bölümünde net bir şekilde ifade edilen araştırma soruları çerçevesinde belli bir döneme ilişkin “töre-kurumsal mantık” ekseninde bir takım tespitler yapmak amacıyla tasarlanmıştır. Eğer araştırma, töre-kurumsal mantık ekseninde bu araştırmaya yön veren sorular bağlamında yapılan tespitlerin tarihsel süreçle birlikte şekillenen ve Türk yönetim geleneğine yön veren zihinsel arka plana yönelik bir takım analizlerde bulunmayı hedefleyen ve Türk tarihinin geneli bağlamında bir takım tespitler yapma gerekliliği olan bir araştırma şeklinde tasarlanmış olsaydı, mutlaka farklı zamanlara, alanlara ve bağlamlara yönelik bütüncül çıkarımlar yapmaya ilişkin bir genellebilirlik yapılması gerekliliği ortaya çıkardı. Ancak bu araştırmının izlediği bağlamında bir genellebilirlik gerekliliği ve kaygısı bulunmamaktadır. Araştırmada itimat edilebilirliğin sağlanabilmesi için ise Kutadgu Bilig temelinde gerçekleştirilen analiz sonucunda elde edilen bulguların daha önce farklı disiplinler bünyesinde gerçekleştirilmiş araştırmalar vurguları üzerinde sağlama yapılmıştır.

3.2. Verilerin Analizi

Araştırma için temel veri seti olan Kutadgu Bilig’in araştırmaya yön veren sorular bağlamında incelenmesi adı geçen eserin yapısı nedeniyle iki farklı aşamada gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizinde takip edilen ilk aşama Kutadgu Bilig’de töre ve töre kelimesiyle aynı anlamda kullanıldığı ifade edilen adalet kelimelerinin geçtiği yerler tespit edilmiştir. Daha sonra töre kelimesinin geçtiği bu yerler, eserde araştırmaya yön veren sorulara yaptıkları vurgu bağlamında incelenmiştir. Verilerin analizinde ikinci aşama ise, Kutadgu Bilig de kendilerine sembolik nitelermeler yapılan/adlar verilen dört temel öge arasında soyutlama ve kişiselleştirme biçiminde hazırlanmış diyaloglara bağlı olarak şekillenmiştir. Kutadgu Bilig de kişiselleştirmeleri yapılan dört temel öğeden bir tanesi töredir. Töre, Kutadgu Bilig’de hakan rolünde “Küntogdı” adıyla kişiselleştirilmiştir. Kutadgu Bilig’de töreye ilişkin yapılan bu kişiselleştirmeden yola çıkarak veri analizinin ikinci aşamasında “Küntogdı”nın konuşturulduğu yerler bir kurumsal mantık olarak töreye yönelik vurgu alanları olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle bu alanlar araştırma sorularına yaptıkları vurgu bağlamında ayrıntılı olarak incelenmiş ve burada yer alan söylemin araştırma soruları bağlamındaki vurguları tespit edilmiştir. Araştırma soruları bağlamında Kutadgu Bilig de yer alan vurguların tespit edilmesi araştırmacılar dışında Tarih ve kamu yönetimi disiplninde “Türk Yönetim Tarihi” temasında çalışmalarını yürüten araştırmacılar tarafından da ayrıca yapılmıştır. Veri analizi farklı disiplinlerdeki araştırmacılar tarafından araştırma soruları çevresinde tespit edilen vurgularla birlikte tamamlanmıştır. Bütün araştırmacıların araştırma soruları bağlamında yapmış olduğu ortak vurgu alanları üzerinden doğrudan alıntılar gerçekleştirilerek “nesnellik” temel alınarak analiz süreci tamamlanmıştır.

4. Bulgular ve Yorum

4.1. Bir Kurumsal Mantık Olarak Törenin Öne Çıkan Değerleri

Kutadgu Bilig incelendiğinde bir kurumsal mantık olarak törenin dört temel değere dayandığı görülmektedir. Bunlar könilik (adalet), tuzlük (eşitlik), uzluk (iyilik, faydalık) ve kişilik (insanlık ve hoş görü) dür.

Töre temelinde en fazla öne çıkan değerlerden bir tanesinin “adalet” olduğu görülmektedir. Hatta öyle ki “adalet” törenin en temel değerlerinden biri olarak görülebilir. Kutadgu Bilig’de Küntogdı olarak kişiselleştirilmiş törenin bir değer olarak adaleti tasvir etmiş olması “adaletin” bir mantık olarak törenin önemli değerlerinden biri olduğuna işaret eden en temel göstergelerden bir tanesidir. Aşağıda yer alan beyitler incelendiğinde bu durum çok daha net bir şekilde görülecektir. Ancak eserden doğrudan alınan beyitlere geçmeden önce eser incelenirken adalet değer temelinde yapılan bir başka tespiti analiz açısından önemli olması itibarıyla burada ifade etmek gerekmektedir. Kutadgu Bilig incelendiğinde, törenin kişiselleştirilmesiyle konuşan Küntogdı’nın ifadelerinde “doğruluk”, “adil”, “hak” ve dürüstlük” kavramlarının adalet kavramı ile birlikte kullanılmış olduğu görülmektedir. Araştırmacılar tarafından yapılan bu tespit Türk dili ve tarih alanında yapılan ve Kutadgu Bilig temelinde özel araştırmaları bulunan araştırmacılar tarafından da doğrulanmıştır. Bu çerçevede aşağıda verilmiş olan beyitler adaletin bir merkez kurumsal mantık olarak törenin en temel değerlerinden biri olduğuna işaret eden beyitlerden bazılarıdır.

“Bugün ben kendi tabiatımı ve bütün meziyetlerimi sana gösteriyorum” (799. beyit). “İşte ben doğruluk (adalet) ve kanunun (törenin) vasıfları bunlardır dikkat et” (800. beyit). “Düz olan yana yatarsa, duramaz, düşer. Hangi şey doğru ise (adil) düşmez, yerinde durur.” (807. beyit). Bu beyliğin temeli doğruluktur. (Adalettir), Beyler doğru olursa (adil) dünya huzura kavuşur.” (819. beyit). Beyliğin temeli doğruluk (adalet) üzerine kurulmuştur; doğruluk (adalet) yolu beyliğin esasıdır.” (821. beyit). “Bey doğru (adil) olur ve ülkeye böyle hüküm ederse, bütün dileklerine kavuşur.” (822. beyit) “Töre güneşi ancak adaletle mukimdir, parlaklığı adaletten alır.” (2789. beyit)

Bu beyitler hükümdar olan Küntogdı adıyla kişiselleştirilmiş törenin adalet vasfını anlatmış olduğu kısımdan alınmıştır. Bu kısımda dolaylı olarak adalet değerine imada bulunan farklı beyitlere de rastlanılmaktadır. Ancak Kutadgu Bilig’de törenin en önemli değerlerinden biri olan adaletle ilgili vurgu eserin sadece Küntogdı’nın (töre-hakan) adalet vasfını anlattığı kısım değildir. Eserde irfan olgusunun kişiselleştirilmiş biçimi olan Oğurmuş’un hükümdar ve törenin kişiselleştirilmiş biçimi olan Küntogdı’ya “Tanrı seni doğruluk (adalet) için bu mevkiye getirdi. Haydi, doğru (adil) ol ve doğruluk (adalet) içinde yaşa” (5195. beyit) şeklindeki ifadesinde de belirgin bir değer olarak ön plana çıkmaktadır. Bu beyitte de adaletin bir kurumsal mantık olarak törenin en temel değerlerinden biri olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca, yukarıda da ifade edildiği gibi eserde en önemli unsur olan Küntogdı’nın (hükümdar-töre) kanun ve adaleti temsil etmesi adaletin ne derece önemli bir değer olduğunun bir başka emaresi olarak kabul edilebilir. Bunun yanı sıra özel olarak Kutadgu Bilig incelemeleri yapan araştırmacılar çalışmalarında da töre ve adalet eksenindeki ilişkiye dair vurgularda adaletin çok önemli bir olgu olduğuna dair önemli açıklamalarda bulunmuş oldukları gözlemlenmektedir (Çakmak ve Tezcan, 2016; Büyükbaş ve Vargün, 2016). Bu çalışmalarda vurgular kurumsal mantık-töre ekseninde yapılan çalışmalarda ulaşılan analiz sonuçlarının itimat edilebilirliğini destekler nitelikte vurgulardır. Bu vurguların yanında Kutadgu Bilig’de töre ve hükümdar olarak kişiselleştirilen Küntogdı’ya aynı zamanda “köni törü” yani adil kanun sıfatının verilmiş olması da bu çalışmada yapılan tespiti desteklemektedir (Genç, 2002). Genç’in de ifade ettiği törenin kişiselleştirilmiş karşılığı olan Küntogdı’ya yönelik olarak eserde yapılan bu nitelendirme töre kurumsal mantığında adaletin ne derece önemli bir değer olduğuna dair tespiti desteklemektedir. Töre kurumsal mantığında adaletin önemli bir değer olduğuna dair tespiti destekleyen diğer önemli çalışmalarda İbrahim Kafesoğlu tarafından yapılmış olan çalışmalardır. Kafesoğlu tarafından yapılmış olan “Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri” (Kafesoğlu, 1970) ve “Türk Milli Kültürü” (Kafesoğlu, 2017) çalışmalarında töre ve adalet üzerine yapılan vurgular töre kurumsal mantığında adaletin önemli bir değer olduğuna dair yapılan tespiti destekler argümanlar sunmaktadırlar. Nitekim Kafesoğlu (1970: s. 9)’da Kutadgu Bilig’de devletin yıkılmasının ve devamının neden ileri geldiği, hakimiyetin nasıl elden çıktığı, ordunun nasıl toplanacağı, hükümdarla halkın karşılıklı hak ve vazifelerinin açık bir şekilde ifade edildiğine belirtilerek bütün bunların adalet, devlet, akıl ve kanaat olan dört temel üzerine kurulduğu net bir şekilde belirtilmiştir. Kafesoğlu (1970)’de yer alan bu ifadeler adaletin ne derece önemli olduğuna işaret etmektedir. Yine İnalçık (2000: s. 21)’de Kutadgu Bilig’de ve Türk Devlet Geleneğinde adaletin hükümdarın bir bağışlama fiili olmadığını, kanunun doğru ve tarafsız bir şekilde uygulanması olduğuna ifade ederek Töre kurumsal mantığında adaletin ne derece önemli görüldüğüne işaret etmiştir.

Töre kurumsal mantığında adaletin yanında öne çıkan diğer önemli bir değer ise “eşitlik” olduğu görülmektedir. Bir değer olarak eşitliğin bu derece önemli bir kurumsal değer olarak öne çıkmış olması adaletin sadece soyut bir olgu olarak söylemsel düzeyde kalmadığını, aynı zamanda somutlaşarak bir gerçekliğe dönüşebileceğini de işaret etmektedir. Bu durumun en temel göstergesi Küntogdı’nın (törenin) “İster oğlum, ister yakınım veya hısımlım olsun, ister yolcu, ister geçici, ister misafir olsun” (817. beyit), “Kanun karşısında benim için bunların hepsi birdir, hüküm verirken hiçbiri beni farklı bulmaz” (818. beyit), “Ben işleri doğruluk (adalet) üzerine keserim, insanı bey ve kul diye ayırmam” (809. beyit) yönündeki ifadeleriyle eşitliğe yapmış olduğu net vurgulardır. İbrahim Kafesoğlu eşitliğin törenin en önemli sacayaklarından bir olan değerlerden olduğunu ifade ederek, Kutadgu Bilig’de izah edilmiş biçimiyle törenin ortaçağ zihniyeti ile bağdaştırılmasının oldukça güç olduğunu ileri sürmüştür (Kafesoğlu, 1970: s. 11). Kafesoğlu’na göre yukarıdaki beyitlerde de ifade edildiği gibi töre “oğul ile yabancıyı ayırmamakta”, “bey ve kulun töre için farklı olmadığını” söylemektedir. Böylesi bir eşitlik anlayışının mana ve önemi 20. yüzyılda alışlagelmiş ve hukuk anlayışından sıyrılarak, kitlelerin köle olarak süründükleri ve bütün hayatın sözde kanunlar gölgesinde cereyan ettiği 900 yıl önceki dünya hâliyle mukayese edildiğinde daha iyi anlaşılabilir (Kafesoğlu, 2014). Töre kurumsal mantığında eşitliğin önemli bir değer olduğu yönündeki tespiti destekleyen en önemli vurgulara

İbrahim Sarı'nın yapmış olduğu çalışmada rastlanmaktadır. Sarı (2017: s. 35)'a göre "Könilik (adalet) ve Uzlukun (iyilik-faydalılık) tamamlayıcısı durumunda olan tuzluk (eşitlik) ancak adalet içerisinde uzlaşmış toplumlarda görülebilir. Çünkü tuzluk, eşitlik içerisinde sağlanan nizam demektir. Türk toplum ve devlet anlayışında insanlar hak ve hükümlülükleri bakımından eşittir Sarı'nın bu ifadeleri bir yandan töre kurumsal mantığında eşitliğin ne derece önemli bir değer olduğu yönündeki tespiti desteklerken, diğer yandan da bir töre kurumsal mantığında ileri düzeydeki "değerler uyumunun" varlığına vurgu yaparak bu bütünleşik uyumlu değer yapısıyla töre kurumsal mantığının ne derece etkin olduğuna dair imalarda bulunmaktadır.

Töre kurumsal mantığının öne çıkan diğer önemli bir değeri de iyilik-faydalılıktır. Kutadgu Bilig'de birçok beyitte açık veya dolaylı olarak töre temelinde iyilik ve faydalı olmaya vurgu yapıldığı görülmektedir. Eserde yer alan ve Küntogdı olarak kişiselleştirilen hükümdarın yani törenin, kişileştirilen diğer olgulara seslenişlerini içeren "kişi derler, kişi kimdir? Kişi başkalarına faydalı olan ve onların işlerini gören kimsedir" (3270 ve 3272. beyitler), "hükümdar (töre) dedi ki; iyinin vasfı faydalı olmaktır; onun halka çok faydaları dokunur", "O bütün halka hep iyilik eder; fakat yaptığını insanın başına kakmaz", "Kendi istifadesini düşünmez; başkasına fayda temin eder ve buna mukabil, bir karşılık beklemez" (856, 857 ve 858. beyitler) yönündeki beyitler, iyilik ve faydalılığın töre kurumsal mantığında ne derece önemli olduğuna işaret etmektedir. Töre kurumsal mantığında "iyilik-faydalılığın" önemli bir değer olduğu yönünde yapılan bu tespiti destekleyen farklı vurgulara da rastlanmaktadır. Bu vurgulardan bir tanesi İbrahim Kafesoğlu tarafından yapılmıştır. Kafesoğlu (2014), törenin "faydalılık" prensibi/değeri üzerinde durulmaya değer olduğunu ifade ederek faydalılığın Türk toplumlarının en önemli değerlendirme prensiplerinden biri olduğuna işaret etmiştir.

Töre kurumsal mantığında öne çıkan diğer değerler de insanlık ve hoşgörüdür. Kutadgu Bilig'de yer alan "kanun ne ölçüde insanlığı kuşatırsa o nispette halk mesut ve devlet payidar olur", "devleti mahveden iki şey vardır, biri vazifeyi ihmal diğeri de insanlara zulüm" (2024. beyit) şeklindeki beyitler bir değer olarak insanlığa dair yapılan vurgulara işaret etmektedir. İnsanlık ve hoşgörünün töre kurumsal mantığının önemli değerlerinden biri olduğu tespitini destekleyen önemli bir vurgu da Yılmaz Öztuna tarafından yapılmıştır. Öztuna (1998)'ya göre, Türk Milleti'nin hoşgörü anlayışı İslamiyet'ten önceki dönemlere ve Türk töresine dayanmaktadır. Hoşgörü, sabırla müsamaha gösterme, yabancılara, onların inanç sistemlerine, âdet ve göreneklerine karşı saygı Türk töresinin hâkim değerlerinden biri olarak Türk Milleti'nin sosyal karakterine dönüşmüştür (Öztuna, 1998). Sayar (2002: s. 4)'de özellikle Çin vesikalarında Hun Türklerinin devlet idaresindeki hoşgörüsüyle ilgili olarak önemli bilgiler veren vesikaların bulunduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında Sayar (2002: s. 38)'de Türklerin İslam Hukukunun gayri Müslimlere karşı hoşgörülü tutumlarını devamlı olarak sürdürdüklerini ifade etmiştir. Sayar (2002: s. 38)'a göre gayri Müslimlere karşı gösterilen hoşgörü zaman zaman gayri Müslimlerin Müslümanlardan daha iyi şartlarda yaşaması sonucunu bile ortaya çıkarmıştır.

Töre kurumsal mantığının öne çıkan bir başka değerinin ise evrenselliğe işaret eden insanlık olduğu görülmektedir. Töre kurumsal mantığında bir değer olarak evrenselliğin ön plana çıktığının en önemli işareti eserde törenin güneşe benzetilmesidir. Eserde Küntogdı-hakan-töre ve güneş arasındaki sembolik örüntü ciddi bir şekilde öne çıkmaktadır. Nitekim eserdeki 350-355. aralığındaki beyitlerde geçen "benim tabiatım ona (güneşe) benzer, adalet ile doludur ve hiçbir vakit eksilmez", "güneş doğar ve bu dünya aydınlanır, aydınlığım bütün halka eriştirir, kendinden bir şey eksilmez" şeklindeki beyitler töre güneş benzetmesini açık olarak gösteren beyitlerdir. Güneş tüm insanlığı kuşatan enerji kaynağıdır. Bu benzetmeyle vurgulanmak istenen törenin tüm insanlığı kuşatan evrensel bir mantık olabileceğidir. Nitekim eserde yer alan "kanun güneşi bütün insanlara ulaşmalı bütün cihan aydınlanmalıdır", "benim bu törem hangi memlekete erişirse o memleket baştanbaşa hep kayalık dahi olsa düzene girer" (826 ve 830. beyitler) evrenselliğin töre kurumsal mantığının önemli bir değeri ve iddiası olduğunu göstermektedir. Töre kurumsal mantığında bir değer olarak evrenselliğin öne çıktığı yönündeki tespiti destekleyen çok sayıda açıklama da bulunmaktadır (Kafesoğlu, 1970; Gögebakan, 2010). Bu açıklamalardan en önemlisi İbrahim Kafesoğlu tarafından yapılmıştır. Kafesoğlu (2014) yine Kutadgu Bilig'e dayanarak yapmış olduğu açıklamalarında töre de insanlık yani evrensellik fikri olduğunu ifade etmiş ve bu ifadesini yukarıda verilen beyitlerle destekleme yoluna gitmiştir.

Töre kurumsal mantığında hâkim değerlerin neler olduğu temelinde yapılan inceleme öne çıkan değerlerin adalet, eşitlik, iyilik-faydalılık, insanlık ve hoşgörü olduğuna işaret etmektedir. Tarih disiplini içerisinde Kutadgu Bilig üzerine yapılan incelemeler, Türk devlet yapılanması ve Türk millî kültürü üzerine yapılan çalışmalarda bu çalışmada töre kurumsal mantığı-değerler temelinde yapılan tespitleri doğrulamaktadır. Ancak Tarih disiplinin de gerçekleştirilmiş olan bu çalışmalar, tespit edilen olguların sosyolojik

olarak gerçek anlamda bir değer olarak kabul edilip edilmediğine dair herhangi bir açıklama yapmadıkları gibi buna dair bir sorgulamada da bulunmamaktadırlar. Bu durum, araştırmacıları sosyoloji disiplininde “değer” temelinde yapılan açıklamalara yönelmiştir. Çünkü töre kurumsal mantığının öne çıkan değerleri olarak ifade edilenlerin gerçekten bir değer olarak kabul edilip edilmeyeceği araştırmanın iç geçerliliği açısından oldukça büyük bir önem arz etmektedir. Sosyoloji disiplinine yönelik inceleme adalet, eşitlik, iyilik-faydalılık ve insanlık-hoşgörünün birer değer olduğuna dair çok sayıda açıklama olduğunu göstermektedir. Sosyoloji disiplininde değerler temelinde yapılan açıklamalar değerlerin beş fonksiyonuna işaret etmektedir. Eğer bir şey şu beş fonksiyonu üstleniyorsa değer olarak kabul edilebilir.

- 1) Toplumun amaçlarının, ülkülerinin ve eylemlerinin niyetlenen sonuçları üzerinde belirleyici olma,
- 2) Toplumun üyeleri arasında tek biçimlilik ve toplumsal düzlemdeki farklı kişiler grupları arasındaki etkileşim için durağanlık sağlama ve bir toplumun üyeleri tarafından ortak olarak paylaşılma ve topluma aitlik hissi yaratma,
- 3) Hem yönetel aktivitelerin hem de sosyal yaşama ilişkin kurallar için meşruiyet dayanağı oluşturması,
- 4) Farklı kural setleri arasındaki uyum ve ayarlamalar yapılmasına yardım etmesi,
- 5) Doğru ve yanlış, arzu edilebilir ve arzu edilemeyen şeyler arasındaki farklılığı ortaya koyması (Fichter, 2006: s. 166-167-168).

Sosyoloji disiplini içerisinde değerlerin fonksiyonlarına yönelik olarak yapılmış olan bu açıklamalar töre kurumsal mantığına özgü değerler olarak tespit edilen adalet, eşitlik, iyilik-faydalılık ve insanlık-hoşgörünün sosyolojik olarak birer “değer” kabul edilebileceğini göstermektedir. Bunun yanı sıra Kutadgu Bilig’deki kurgu ve adalet, iyilik-faydalılık, eşitlik ve insanlık-hoşgörü temelinde yapılan vurgular göz önüne alındığında bunların yüksek işlevselliğe sahip ve tüm toplumu kapsayan değerler olduğu da söylenebilir. Zaten bir kurumsal mantığa özgü değerlerin toplumsal düzlemde bulduğu karşılık ilgili kurumsal mantığın etkinliği ve gücü ile doğru orantılıdır. Töre kurumsal mantığının gücü ve etkinliği göz önüne alındığında ona özgü değerlerin aynı derecede güçlü olması ve yüksek bir etki alanına sahip olması da doğaldır.

4.2. Töre Kurumsal Mantığında Bilginin Kaynağı

Merkez mantık olarak töre de bilginin kaynağının anlaşılması için ilk olarak törenin ne olduğunun tam olarak ortaya konulması önemlidir. Burada töre üzerinde zaten tarih ve Türk Dili disiplinleri içerisinde oldukça ciddi çalışmalar yapıldığı bu nedenle böylesi bir açıklamanın bilimsel bir araştırmada ne derece orijinal olduğu sorgulanması akla gelebilir. Tarih ve Türk Dili disiplinlerinde töre temelinde yapılmış olan çalışmalar son derece önemli çalışmalardır. Ancak bu disiplinlerde yapılmış olan çalışmalar bir kurumsal mantık olarak töreye yönelik açıklamalar yapmak için gerekli olan analiz, yorum ve teorik ilişkilendirmelerden uzak oldukları için töre-kurumsal mantık ekseninde çıkarımlar yapabilmek için son derece yetersiz kalmaktadırlar. Ancak Tarih ve Türk Dili disiplinleri içerisinde yapılmış olan bu çalışmalar “kurumsal mantık-töre” ekseninde yönetim ve örgüt yazınında yapılacak bir inceleme için bir girdi niteliği taşımaktadırlar. Bu çalışmalar içerisinde İbrahim Kafesoğlu, Bahattin Ögel gibi araştırmacıların çalışmalarının çok önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca, Sait Başer (2011) tarafından yapılmış olan “Kutadgu Bilig’de Kut ve Töre” isimli çalışmanın da Kutadgu Bilig temelinde gerçekleştirilmiş olması nedeniyle önemlidir. Başer (2011), farklı ve önemli tarih araştırmalarına dayanarak ilk olarak törenin anlamını daraltan açıklamaların yanlış olduğunu ifade etmiştir. Başer (2011)’e göre, törenin yaygın kabul gören anlamlarıyla hukuk, yasa, düzen gibi anlamlandırmalardan uzaklaşması gerekmektedir. Çünkü töre, Tanrı ile ilişkili bir değerler toplamıdır. Başka ifadeyle töreyi hukuk, yasa, kural ve/veya devlet sistem ve düzeni için uyulması ve/veya uygulanması gereken kurallar manzumesi olarak tanımlamak törenin anlamını karartarak onun anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Törenin asıl anlamı Tanrı’nın koyduğu nizam demektir. Töre Tanrı tarafından dizayn edilmiş Tanrısal bir düzen olduğu için, Tanrı kendi düzenine uyarak bu düzeni tatbik eden kişiye kut vermekte ve onu kendisine yaklaştırmaktadır (Başer, 2011). Törenin ne olduğuna dair bu açıklamalar göz önüne alındığında töre kurumsal mantığında bilginin kaynağı olarak ilahi bir varlık olarak Tanrı’ya işaret edildiği görülmektedir. Nitekim Kutadgu Bilig’de töreyi temsil eden Küntogdı tarafından söylenen “(Tanrı) kadirdir, adildir, hak töreyi koyan o dur; yarattıkları bütün mahluklara gücü yeter” (3192. beyit) ifadesi töre kurumsal mantığında bilginin kaynağının Tanrı olduğuna işaret etmektedir. Törede bilginin kaynağının Tanrı olduğunun bir başka göstergesi de eski Türklerdeki “kut” olgusuyla ilgili açıklamalardır. Bilindiği üzere “kut” eski Türklerde Tanrı tarafından hükümdara verilen yönetme yetkisidir. Kutadgu Bilig’de “Kut Tanrı’nın bir ihsanıdır” (109. beyit), “Tanrı kime inayet ve yardım

ederse dünya onun olur ve kuta kavuşur” (5125. beyit) şeklindeki beyitler olmak üzere kaynağı Tanrı olan “kut” a dair farklı beyitlere rastlamak mümkündür. “Kut” ile “töre” arasındaki ilişki de Kutadgu Bilig’de şu şekilde kurulmaktadır. Kutadgu Bilig’de “Bey kuttur; Kut’a yakın olan insan dileğine kavuşur, onun bütün işleri yoluna girer” (606. beyit) şeklinde beyit bilginin ve yetkinin kaynağı olarak Tanrı’nın işaret edildiğinin en önemli göstergesidir. Kutadgu Bilig’e göre kut töreye uymakla kazanılmaktadır. Aslında törenin Tanrı’nın koyduğu nizam olduğu düşünüldüğünde Tanrı’nın koyduğu nizam ile Dünya’ya nizam vermek için gerekli olan gücün kaynağının doğal olarak Tanrı’dan gelmesi tutarlı ve olağan bir durumdur.

Bulguların, töre kurumsal mantığında bilgi kaynağı olarak Tanrı’yı işaret etmesinden yola çıkarak töre kurumsal mantığının mistik bir sistem özelliğini taşıdığına dair bir çıkarımda bulunmak Kutadgu Bilig’in genel kurgu ve söylemi göz önüne bulundurulduğunda mümkün görünmemektedir. Nitekim Sadri Maksudi Arsal, törede metafizik görüş ve tasniflere rastlanmadığını çok net bir şekilde ifade etmiştir (Arsal, 1947). Zaten Kutadgu Bilig’de yoğun olarak “akıl’a” yapılan vurgu da aklın bilgiye ulaşmada kullanılan önemli bir araç/kaynak olduğuna işaret etmektedir. Törenin bizzat kendisini temsil eden Küntogdı akli kullanmanın önemini ve gerekliliğini vurgulamaktadır. Kutadgu Bilig’in bütününde aklın iyiyi kötünden, doğruyu yanlıştan ayıran bir araç olduğuna işaret edilmektedir. Zaten Kutadgu Bilig’de Küntogdı olarak kişiselleştirilen töre eserde Ögdülmüş olarak kişiselleştirilmiş olan akıl ile iletişim hâlinindedir. Eserde sürekli olarak sorular soran Küntogdı (töre) istediği cevapların tamamını kut, akıl ve irfan’dan çıkartmaktadır. Töre ise akıl ve irfan tarafından kurulmaktadır (Başer, 2011). Bu anlatılanlardan hareketle töre kurumsal mantığının mistik bir sistem olmadığı ve kurumsal mantık olarak akılla çelişen herhangi bir boyut olmadığı söylenebilir. Kutadgu Bilig’de aklın belirleyiciliğine yönelik bu ifade edilenler ilk bakışta töre kurumsal mantığında bilginin kaynağı olarak Tanrı’nın işaret edilmesiyle çelişir bir durum olarak görünebilir. Ancak bilginin kaynağının Tanrı olması onun doğrudan akıl ile çelişeceği anlamına gelmez. Başka ifadeyle, kaynağı Tanrı olan bilginin mutlak suretle akılla çelişeceğine dair bir çıkarım yapmak doğru değildir. Nitekim Maturidi’ye göre İslam dininde Allah gerçeğe ulaştırıcı ve doğru yolu gösteren akli kullanmayı ve akli temellendirmeyi emretmiştir. Akıl insanlara Allah’ın emanetidir (Başer, 2011). Kutadgu Bilig’de bilginin kaynağına yönelik vurgular ve Küntogdı ile Ögdülmüş arasındaki geniş diyaloglar da Maturidi’nin bu yaklaşımıyla örtüşmektedir.

4.3. Bir Kurumsal Mantık Olarak Törenin Yönetmel Aktörlerin Karar ve Uygulamaları Üzerindeki Şekillendiriciliği

Töre kurumsal mantığının yönetmel aktörlere yönelik şekillendiriciliğine ilişkin inceleme bir kurumsal mantık olarak törenin yönetmel aktörler üzerinde yüksek derecede şekillendiriciliğe sahip olduğuna işaret etmektedir. Bu şekillendiriciliğin en önemli göstergelerinden bir tanesi törenin beyin düşünce, davranış ve uygulamalarının meşruiyeti konusunda çok önemli bir belirleyici olduğuna dair vurgulardır. Bir kurum olarak töre kurumsal mantığının yönetmel aktör olarak beyin “öz görevini” ve “öz görevin yanındaki diğer görevleri” nasıl yerine getirebileceği, aksi durumda ne/neler olacağı yönündeki belirleyiciliği ilgili mantığın yönetmel aktörler üzerindeki şekillendiriciliğine yönelik diğer bir gösterge olarak kabul edilebilir. Hem Kutadgu Bilig’deki vurgular hem ilgili konuda tarih disiplininde yapılmış olan çalışmalar beyin törenin uygulanması için ortaya çıktığına dair önemli vurgularda bulunmuşlardır. “Beylik, törenin uygulanması için konmuştur. Tanrı kendi nizamının yürütülmesi için beylik verir”, Sen her zaman töreyi adalet ile uygula (tatbik et), beylik töre/kanun ile ayakta durur” (1040.beyit), bu beyitlerin yanında Kutadgu Bilig de Ögdülmüş’ün “Beyliğe layık bir beyin nasıl olması gerektiğini söyler” kısmındaki “Ey hakim (bey-hükümdar), memlekette uzun müddet hüküm sürmek istersen, töreyi doğru yürütmeli ve halkı korumalısın” (2033.beyit), “töre ile ülke genişler ve dünya düzene girer, zülüm ile ülke eksilir ve dünya bozulur” (2034.beyit), “Beyler gönüllerini temiz tutar ve töreyi tatbik ederlerse beylik bozulmaz ve uzun süre ayakta durur” (2036.beyit) şeklinde beyitler hem beyin asıl görevinin ne olduğuna, hem de bu görevi yerine getirirken nasıl davranması gerektiğine dair vurgularda bulunmaktadır. Beyitlerin vurgularından da anlaşılacağı üzere beyin görevi törenin uygulanmasıdır. Törenin uygulanmasında adalet en önemli husustur. Bey töreyi bir kurumsal mantık olarak törenin en fazla öne çıkan değeri olan adalet ile uygulamalıdır. Burada beyin adaletli, iyi ve insanlara eşit davranması gerektiği yönünde de Kutadgu Bilig’de önemli vurgular olduğu görülmektedir. Bu vurgulardan hareketle beyin asli görevini yerine getirirken nasıl davranması gerektiği ve bir beyin taşıması gereken özelliklerin neler olması gerektiği konusundaki vurguların aslında törenin en fazla öne çıkan değerlerine işaret ettiğini söyleyebiliriz. Bu çalışmada bahsedilmemiş de olsa törenin önemli gördüğü akıl ve bilgide bey’in sahip olması gereken en önemli niteliklerdir. Kutadgu Bilig’de töre temelinde akıl ve bilgiye bu derece yüksek bir vurgunun yapılması

bir kurumsal mantık olarak töre de bilginin kaynağının Tanrı olmasına rağmen, töre kurumsal mantığının tamamıyla mistik özellikler taşıyan bir mantık olmadığına temel göstergelerinden bir tanesidir. Zaten bir kurumsal mantık olarak törede bilginin kaynağı başlığı altında da ifade etmiş olduğumuz gibi, töre de metafizik görüş ve tasniflere de rastlanmamaktadır (Arsal, 1947). Bir kurumsal mantık olarak törenin yönetmel aktör olan beyin üzerindeki etkisine dair Kutadgu Bilig'deki diğer önemli bir vurgu da, beyin uzun süreli hüküm sürebilmesinin töreyi iyi uygulamasına ve kendisinin iyi bir insan olmasına bağlı olduğuna dair yukarıda verilen beyitlerde kendini göstermektedir. Yukarıda verilen 1040, 2033, 2034 ve 2036.beyitlerde de açıkça vurgulanacağı gibi beyin hükmetmesinin sürdürülebilirliği töreyi iyi bir şekilde uygulamasına ve kendisinin iyi bir insan olmasına bağlıdır. Aksi takdirde Tanrı tarafından devleti ve milleti yönetmek üzere beye verilen kut beyi terk edecektir. Burada bey'in yönetmedeki en temel güç kaynağının bir kurum olan töreye bağlı olduğu görülmektedir. Törenin bey'in görevinden, görevini nasıl icra edeceğine ve aksi durumda kendini bey yapan Kut'un beyi terk edeceğine (yani Kut'un alınacağına) dair imalar bir kurumsal mantık olarak törenin bey üzerinde çok önemli bir şekillendiriciliğe sahip olduğuna işaret etmektedir.

Özetlemek gerekirse, töre kurumsal mantığı beyin nasıl bir insan olması gerektiğinin kriterlerini ortaya koyma, bey'in öz görevinin yanında toplumsal düzlemin sağlıklı bir şekilde varlığını sürdürmesi için üstlenmesi gereken diğer görevlerin neler olması ve bu görevleri nasıl yapması gerektiğini belirlemede son derece yüksek bir etkiye sahip olması bakımından yönetmel aktörler üzerinde önemli bir şekillendiriciliğe sahiptir. Bununla beraber yönetmel aktör olan bey'in güç kaynağı olan Kut'un bey'in töreyi gerektiği gibi uygulamaması bir başka ifadeyle törenin buyruğundan ayrılması sonucunda beyi terk edeceği/beyden geri alınacak olması da töre kurumsal mantığının ilgili dönemde meşruiyet düzlemini oluşturma gücü üzerinden yönetmel aktörler üzerindeki şekillendiriciliğine yönelik imalarda bulunmaktadır.

Bu ifade edilenlerden sonra araştırmanın veri ve yöntem kısmında da değinildiği gibi iç geçerlilik temelinde bir açıklama yapmak gerekmektedir. Bu bağlamda töre kurumsal mantığının "yöneticinin görev tanımları, bu görevlerin nasıl yerine getirileceği, bir yönetici olarak beyin taşıması gereken özelliklerin neler olduğu ve beyin güç kaynağının neye bağlı olduğu" üzerindeki belirleme gücünden yola çıkarak töre kurumsal mantığının yönetmel aktörler üzerindeki şekillendiriciliğine yönelik bir dizi çıkarımın yapılabileceğine yönelik bir sorunun cevaplanması gerekmektedir. Aslında töre kurumsal mantığının bir yönetici aktör olarak bey'in düşünce, plan ve eylemlerinin meşruiyetinin en önemli belirleyici olması mantığın yönetmel aktörler üzerindeki şekillendiriciliğinin en temel göstergesi olarak kabul edilebilir. Nitekim kurumsal mantık literatürü kurumsal mantıkların bir kimlik kazandırma ve aktörlerin düşünce davranışlarını belirleyici yönüne önemli oranda vurguda bulunarak kurumsal mantığın boyutlarından biri olarak meşruiyetin kaynağı olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra kurumsal mantıkların bir kimlik kazandırdıkları, özel düzenlemelerin alanın etkisi içerisinde birtakım tercihlere yönlendirerek bireylerin davranışlarını etkileyebilme ve onların davranışlarını şekillendirebilme güçleri olduğu yönündeki vurgular göz önüne alındığında (Thornton vd., 2012) da törenin kut üzerinden bey kimliğinin oluşturulmasında, özel öneriler ve alanlar üzerinde de bey'in neyi nasıl yapması gerektiği (hangi davranışı nasıl sergilemesi) üzerinde belirleyiciliği üzerinden töre kurumsal mantığının yönetmel aktörler üzerindeki etkisine yönelik çıkarımlar yapılabilir.

Sonuç

Merkez kurumlar ve bu merkez kurumların her birine özgü kurumsal mantıklar bireylerin, örgütlerin ve toplumsal düzlemi inşa etme, o toplumsal düzleme özgü aktör ve değişkenlere şekil veren diğer kurumsal mantıkları da etkileme özelliğine sahiptirler. Etkileme güçleri ve etkiledikleri alan itibarıyla oldukça güçlü ve etkin olabilen bu merkez kurumsal mantıkların etki alanları ve güçlerinin ise toplumdan topluma değiştikleri gözlemlenmektedir. Örneğin kapitalizmin ileri düzeye ulaştığı ve liberal ekonomi anlayışının kurumsallaştığı bazı batı toplumlarında piyasa kurumsal mantığının etkinliği ve gücü, gelişmekte olan ülkelerdeki piyasa kurumsal mantığının etki alanı ve gücünden daha yüksektir. Yine Türkiye gibi birçok Müslüman ülkede din kurumsal mantığının etkinliği ve gücü genel olarak agnostik eğilimlere sahip batı toplumlarındaki din kurumsal mantığının etkinliği ve gücünden daha yüksektir. Bu durum göz önüne alındığında, merkez kurumsal mantıklar olarak nitelendirilen kapitalizm, piyasa, din, aile gibi mantıklar temelinde ülke özelinde yapılacak olan çalışmaların kurumsal mantık yazınının çeşitlenerek zenginleşmesine önemli katkılar sağlayabileceği görülmektedir. Çünkü her bir merkez kurumsal mantığın bir ülkedeki etkinlik ve güçlülük derecesinin, kurumsal mantıkların toplumsal düzlemdeki önem derecelerinin, kurumsal mantıklara özgü değerlerin toplumdaki

topluma farklılaşma biçim ve derecelerinin ortaya konulması oldukça önemli sayılabilecek katkılardır. Bunun yanı sıra, merkez kurumsal mantıkların bugünkü formlarının anlaşılabilmesi için kurumsal mantık temelinde o topluma özgü tarihsel süreçte ön plana çıkan kurumsal mantıkların anlaşılması da yazın açısından ayrı bir önem arz etmektedir. Töre kurumsal mantığı Türk toplumuna özgü toplumu yüksek oranda dizayn etme gücüne sahip, yönetsel aktörler üzerinde ileri düzeyde şekillendiriciliği olan ve diğer kurumsal mantıkların oluşması, özelliklerinin şekillenmesi ve etki alanlarında önemli belirleyiciliği olan tarihsel kurumlardan bir tanesidir. Töre kurumsal mantığında öne çıkan değerlerin ise adalet, eşitlik, iyilik ve faydalılık ile insan ve hoşgörü olduğu görülmektedir. Töre kurumsal mantığının tespit edilen bu değerleri aslında Türklerin cihan hâkimiyeti düşüncesinin de arka planını oluşturmaktadır. Çünkü insan ve hoşgörü üzerinden evrenselliğe yapılan vurgular dışında yine evrensel karşılığı bulunan adalet ve eşitlik gibi değerler temelindeki bir yapılanma cihan hâkimiyetinin ve bu hâkimiyetin sürdürülebilirliği için gerekli perspektifin unsurları arasında sayılabilir. Töre kurumsal mantığında ise bilginin kaynağı olarak Tanrı karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu töre kurumsal mantığının mistik bir sistem olduğu anlamına gelmemelidir. Nitekim Kutadgu Bilig’de akıl ve aklın önemi/işlevi üzerine yapılan vurgu da töre kurumsal mantığının mistik bir sistem olarak kabul edilemeyeceğinin önemli göstergeleri olarak kabul edilebilir. Bununla beraber, töre kurumsal mantığının yüksek etkinlik derecesine sahip güçlü bir kurum olmasının sonucu olarak törenin yönetsel aktörler üzerinde önemli bir şekillendiriciliğe sahip olduğu görülmektedir. Son olarak araştırmanın amaçları içerisinde olmasa da araştırmada ulaşılan imalar, töre kurumsal mantığının izlerine bugün de farklı kurumsal mantıkların içerisinde sürdürdüğü gibi törenin bir “töz” niteliğinde izleri olduğuna işaret etmektedir. Töre kurumsal mantığına yönelik bu ifade edilenler farklı toplumlarda tarihsel süreçte yüksek etkinliğe sahip böylesi kurumsal mantıkların analiz edilmesi bugünün toplumlarının daha iyi anlaşılmasına önemli katkılar sağlayacaktır. Bunun yanı sıra, başta Türkler olmak üzere kendine özgü önemli kurumları ve yönetsel gelenekleri olan toplumların yönetim ve işletme tarihi yazını tarafından yok sayılması veya yeterince ilgi gösterilmemesi ilgili yazının gelişmesi açısından hem önemli bir eksiklik hem de bu toplumlara karşı da önemli bir haksızlıktır. Bu nedenle yönetim ve işletme tarihi çalışmaları farklı toplum ve medeniyetleri de içine alarak alanını genişletmelidir. Ancak bu genişleme tek başına yönetim ve örgüt yazınında araştırmacıların katkılarıyla gerçekleştirilmesi oldukça zor gerçekleştirilebilecek bir genişlemedir. Bu nedenle mutlaka tarih başta olmak üzere farklı bilimsel disiplinlerden araştırmacıların katılımlarıyla gerçekleştirilen disiplinler arası çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Kaynakça

- Ahmetbeyoğlu, A. (2020). Eski Türklerde kut ve töre bağlamında hükümlerliliğin hudutları. *Tarih Dergisi-Turkish Journal of History*, 71(1), 29-50
- Arsal, S. M. (1947). *Türk tarihi ve hukuk*. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Barley, S. R. ve Kunda, G. (1992). Desing and devotion: Surges of rational and normative ideologies of control in managerial discouse. *Administrative Science Quarterly*, 37, 363-399.
- Başer, S. (2011). *Kutadgu Bilig’de kut ve töre*. İrfan Yayınevi.
- Bhappu, A. D. (2000). The Japanese Family: An institutional logic for Japanese corporate networks and Japanese management. *The Academy of Management Review*, 25(2), 409-415.
- Boltanski, L. ve Thevenot, L. (2006). *On justification: Economies of worth*. Princeton University Press.
- Boltanski, L. (2011). *On critique: A sociology of emencipation*. Polity Press.
- Bourdieu, P. (2016). *Devlet üzerine: College de France dersleri 1989-1992*. (2. Baskı). (A. Sümer, Çev.). İletişim Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2012).
- Büyükbaş, H. ve Vargün, F. (2016). Kutadgu Bilig’de devlet yönetimi hükümdar adalet ilişkisi. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (4), 27-33.
- Coşkun, R. (2015, Ağustos 25-30). Nicel araştırmalarda keyfilik sorunu evren örneklem belirleme süreçleri üzerinden bir tartışma [Bildiri sunumu]. 7. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi, Kaposvar, Macaristan.
- Çakmak, M. A. ve Tezcan, R. (2016). Kutadgu Bilig’e göre Türkler’de adalet anlayışı. *Akademik Hassasiyet Dergisi*, 3(5), 177-183.
- Demir, Ö. (1996). *Kurumcu iktisat*. Vadi Yayınları.

- Fichter, J. (2006). Sosyoloji nedir. (N. Çelebi, Çev.). Anı Yayıncılık. (Orijinal çalışma basım tarihi 1971).
- Friedland, R ve Alford, R. R. (1991). Bringing society back in: Symbols, practices, and institutional contradictions. W. W. Powell ve P.J. DiMaggio (Ed.). The new institutionalism in organizational analysis. (s.232-263) içinde. University of Chicago Press.
- Friedland, R. (2017). The value of institutional logics. G. Krücken, C. Mazza, R.E. Meyer ve P. Walgenbach (Ed.). New themes in institutional analysis (s. 12-50) içinde. Edward Elgar Publishing.
- Göğebakan, Y. (2010). Türk kültüründeki hoşgörü anlayışının tarihsel ve kültürel kaynakları ve bu anlayışın kültür varlıklarına yansımaları. İ.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2010/1 (2), 201-223.
- Genç, R. (2002). Karahanlı devlet teşkilatı (XI. yy. Türk devlet teşkilatı ve Karahanlılar). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Has Hacib, Y. (1988). Kutadgu Bilig, (R.R. Arat, Çev.). Türk Tarih Kurumu.
- İnalçık, H. (2000). Türk devletlerinde devlet kanunu geleneği, Osmanlıda devlet, hukuk, adalet. Eren Yayıncılık.
- Jagodzinski, W. (2017). The Concept of institutional logics in the research of the spatial organization of economies. World Scientific News, 72, 618-627.
- Kafesoğlu, İ. (1970). Kutadgu Bilig ve kültür tarihimizdeki yeri. Türk Kültürü Kaynak Eserleri Serisi 13, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (2017). Türk milli kültürü. Ötüken Neşriyat.
- Kafesoğlu, İ. (2014). Umumi Türk tarihi hakkında tespitler, görüşler, mülahazalar. Ötüken Neşriyat.
- Klandermans, B. ve Stekelenburg, J. V. (2013). Social movements and the dynamics of collective action. L. Huddy, D. O Sears ve J. S.Levy (Ed.). The oxford handbook of political psychology (s. 774-811) içinde. Oxford University Press.
- North, D. C. (2002). Kurumlar, kurumsal değişim ve ekonomik performans. (G. Güven Çağalı, Çev.). Sabancı Üniversitesi Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1999).
- Ögel, B. (2016). Türklere devlet anlayışı-13. yüzyıl sonlarına kadar. Ötüken Neşriyat.
- Öztuna, Y. (1988). Tarih sohbetleri I. Ötüken Neşriyat.
- Poggi, G. (1971). The Place of religion in Durkheim's theory of institutions. European Journal of Sociology, 12, 229-260.
- Robinson, J. ve Tinker, J. (1997). Reconciling ecological, economic and social imperatives: A new conceptual framework. T. Schrecker (Ed.) Surviving globalism, the social and environmental challenges (s. 71-94) içinde. Palgrave Macmillan.
- Sarı, İ. (2017). Türklere hâkimiyet anlayışı. Nokta e-book publishing.
- Sasaki, J. Y. ve Kim, H. S. (2011). At the intercession of culture and religion: A cultural analysis of religion's implications for secondary control and social affiliation. Journal of Personality and Social Psychology, 101(2), 401-414.
- Sayar, M. (2002). Türklere dini ve kültürel hoşgörü. Atatürk ve Laiklik, Atatürk Araştırma Merkezi.
- Scott, W. R. (1995). Institutions and organizations. ideas, interests and identities. Sage.
- Scott, W. R., Reuf M., Mendel P. J. ve Caronna C. A. (2000). Institutional change, and healthcare organizations: from professional dominance to managed care. The University of Chicago Press.
- Stephen, M. D. (2017). Rising power global capitalism and liberal governance: A historical materialist account of the BRICs challenge. European Journal of International Relations. 20(4), 912-938.
- Şahin, H.İ. (2014). Türk Töresi Ziya Gökalp. Ötüken Neşriyat.
- Şencan, H. (2005). Sosyal ve davranış ölçümlerinde güvenilirlik ve geçerlilik. (1. baskı). Seçkin Yayınları.
- Tatar, T. ve Tatar, H.C. (2005). Türk kültüründe töre müessesesi. Dini Araştırmalar, 8(23), 273-286.
- Thornton, P. H. (2004). Markets from culture: Institutional logics and organizational decisions in higher education publishing. Stanford University Press.
- Thornton, P. H. ve Ocasio, W. (2008). Institutional logics. R. Greenwood, C. Oliver, R. Suddaby, ve K.Sahlin (Ed.). The sage handbook of organizational institutionalism (s. 99-128) içinde. Sage.
- Thornton, P. H., Ocasio W. ve Lounsbury, M. (2012). The institutional logics perspective : A new approach to culture, structure and process. Oxford University Press.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacılar verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiklerini beyan ederler.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

1. yazar %40 oranında, 2. yazar %30 oranında, 3. yazar %30 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.